

زن در مَثَل

امثال و حکم مربوط به زنان در زبان فارسی

بنفشه حجازی

سرشناسه	: حجازي، بنفشه، ۱۳۳۳-
عنوان و نام پديدآور	: زن در مثل: امثال و حکم مربوط به زنان در زبان فارسي / بنفشه حجازي
مشخصات نشر	: تهران: نشر قرزان روز، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهري	: ۲۳۰ ص.
شابک	: ۲-۴۵۶-۳۲۱-۹۶۴-۹۷۸
وضعيت فهرست نويسي	: فيبا
عنوان ديگر	: امثال و حکم مربوط به زنان در زبان فارسي.
موضوع	: زنان -- ضرب المثل ها.
موضوع	: Women-- Proverds :
موضوع	: زنان در ادبيات
موضوع	: Women-- in literature :
موضوع	: ضرب المثلهاي فارسي.
موضوع	: Proverds, Persian :
شناخت افزود	: حجازي، بنفشه، ۱۳۳۳-
رده ي تصنيف	: ۱۳۹۵ ح ۳ / ۹۷ PIR
رده ي بندي ديگري	: ۳۹۸/۹۶:
شماره کتابشناسي	: ۲۳۴۰۹۵۹

فارسان

زن در مثل

امثال و حکم مربوط به زنان در زبان فارسي

بنفشه حجازي

چاپ اول: ۱۳۹۵

تيراژ: ۱۱۰۰ نسخه ؛ قیمت: ۱۸۰۰۰ تومان

طراح جلد: مريم احمدي (تصميم گرافي آمان)

حروف نگاري: شبستري ؛ ناظر چاپ: جنتي مقدم

ليتوگرافي: لاله ؛ چاپ و صحافي: تاجيك

حق چاپ و نشر محفوظ است.

ميدان ونک، خيابان گاندي شمالي، پلاک ۹، واحد ۱۰

تلفکس: ۸۸۸۲۲۴۷-۸۸۸۲۲۴۹۹-۸۸۶۷۹۴۴۳

صندوق پستي: ۱۹۶۱۵/۵۷۶

E-mail : info@farzanpublishers.com

www.Farzanpublishers.com

ISBN: 978-964-321-456-2

شابک: ۲-۴۵۶-۳۲۱-۹۶۴-۹۷۸

فهرست

۹	پیشگزار.....
۱۳	روش کار.....
۱۵	مقدمه.....
۱۹	زن چیست؟.....
۲۳	ویژگیهای منفی زنان.....
۳۵	زن بد (به طور عام).....
۳۶	ناپارسایی.....
۳۷	محرم نبودن.....
۳۸	ناقص العقل بودن.....
۳۹	بی مهری و بی وفایی.....
۴۲	مکار بودن.....
۴۴	گریه کردن.....
۴۴	اسیر نفس بودن.....
۴۴	شلخته بودن.....
۴۵	سایر صفات.....
۴۷	روسپیگری.....

۵۳		خوار کردن زنان
۵۵		بی احترامی به مردان
۵۸		تحقیر مردان
۵۹		فحش دادن به مردان
۶۱		سایر
۶۳		توصیه ها
۶۵		مشورت نکردن با زنان
۶۶		فرمان نبردن از زنان
۶۹		جداسازی زنان از مردان (جنسی و جنسیتی)
۷۱		جواب دادن مقاومت در برابر جداسازی
۷۲		تحقیر سوزۀ سومی برای مردان
۷۳		تحقیر سوزۀ سومی برای زنان
۷۴		تحقیر مکانهای زنانه (ام)
۷۴		دفن دختران
۷۶		ضرب و شتم و کشتن زنان
۷۷		زدن و نکشتن زنان
۷۷		ایمن نبودن از زنان
۷۸		دور داشتن زنان از کسب علم
۷۹		زن نگرفتن
۸۱		دل نیستن به دنیا
۸۷		تشبیهات مثلی
۸۹		مادر (مادری و امور مربوط به آن)
۸۹		دختر
۸۹		زن مقبول
۹۰		زنان نامقبول
۹۱		زنان متفاوت

۹۳	ظاهر زنان
۹۵	آرایش زنان
۹۶	زیبایی، حسن زنان، ننگ مردان
۹۷	نظرات متفاوت راجع به زیبایی
۹۸	پوشش زنان
۱۰۱	زناشویی
۱۰۳	تشویق شوهر کردن - زن گرفتن
۱۰۴	غایت زناشویی (فرزندآوری)
۱۰۵	بیل جنسی زن
۱۰۵	ترتیب زنا و خانواده‌هایشان از ازدواج
۱۰۶	انواع ازدواج
۱۰۶	تعدد زنا
۱۰۷	ازدواج محرر زنان
۱۰۷	مقدمات ازدواج
۱۰۷	دلالت
۱۰۸	رضایت طرفین
۱۰۸	مسائل مالی
۱۰۹	مهریه
۱۰۹	سن همسران
۱۱۰	عدم تناسب‌ها
۱۱۱	نصایحی درباره ازدواج
۱۱۳	عروسی
۱۱۵	تشبیهات مثلی
۱۱۵	سایر تشبیهات
۱۱۵	داماد
۱۱۶	جشن عروسی

۱۱۶	آرایش عروس
۱۱۷	زیبایی عروس
۱۱۷	حجله - شب زفاف
۱۱۸	جهیز عروس - مال زن
۱۱۸	نکته گیری از عروس
۱۱۹	سایر
۱۲۱	زندگی زناشویی
۱۲۳	آغاز زندگی مشترک
۱۲۳	دعای زن و شوهر
۱۲۳	مسئمت زن و شوهر
۱۲۴	رابطه زناشویی
۱۲۴	شوهر بد
۱۲۴	زن ناکدبانو
۱۲۴	بخت
۱۲۵	طلاق
۱۲۵	زن بیوه
۱۲۷	سایر
۱۲۹	طنز تلخ
۱۳۱	زن چیست؟
۱۳۱	بدگویی از زن خود
۱۳۲	متلکها و طعنه های زنان به مردان
۱۳۳	متلکها و طعنه های زنان به زنان
۱۳۴	طنزهای ازدواجی
۱۳۴	حیوانات و انسانها
۱۳۷	بدن زن
۱۳۹	اجزا و اعضای بدن

۱۳۹	آبستنی و بارداری
۱۴۰	زایمان
۱۴۳	حیض
۱۴۵	مادر (مادری کردن)
۱۴۷	مقام مادر
۱۴۷	مهر مادر
۱۴۹	نامهربانی مادر
۱۴۹	زادن از مادر
۱۵۲	پستان مادر - شیر مادر
۱۵۳	حق - ر
۱۵۵	مادر - ر
۱۵۵	مادر وطن
۱۵۶	سایر
۱۵۷	مادری در دنیای حیوانات
۱۵۸	ننه
۱۶۰	دایه
۱۶۳	دختر
۱۶۵	ننگ بودن دختر
۱۶۶	شوی دادن دختر
۱۶۸	تأثیر مادر بر دختر
۱۶۹	زربایی دختر
۱۶۹	دختران مردمان
۱۷۰	سایر
۱۷۱	خواهر
۱۷۳	آبجی
۱۷۳	با جی

۱۷۵	اقوام زن - مادری
۱۷۷	مادر زن
۱۷۷	پدر زن
۱۷۷	خواهر زن
۱۷۸	خاله
۱۸۰	پسر خاله
۱۸۱	اقوام مرد - پدری
۱۸۳	مادر شوهر
۱۸۳	خواهر شه هر
۱۸۳	عمه
۱۸۴	دختر عر
۱۸۴	زن پدر - زن ابا . اماماد
۱۸۵	هوو
۱۸۵	جاری
۱۸۷	پیرزن
۱۸۹	آه پیرزن
۱۸۹	فتنه پیرزن
۱۹۰	کار پیرزن
۱۹۰	ناتوانی پیرزن
۱۹۰	پیرزن و آرایش
۱۹۱	پیرزن و ازدواج
۱۹۲	تحقیر و کشتن پیرزن
۱۹۵	سایر زنان
۱۹۷	بی بی - کنیز
۱۹۷	خاتون
۱۹۸	کدبانو

۱۹۹	خانم - خانوم
۱۹۹	معشوقه - یار
۲۰۰	بیگم
۲۰۱	ده
۲۰۱	مامان
۲۰۱	زن همسایه
۲۰۳	تلمیحات و عرایس المثل
۲۰۵	خدیدجه
۲۰۵	رودابه
۲۰۵	لیخا
۲۰۵	زینب
۲۰۶	سکینه
۲۰۶	شهربانو
۲۰۶	شیرین
۲۰۷	فاطمه زهرا (س) - فاطمه
۲۰۷	کلثوم
۲۰۷	لیلی
۲۰۸	مریم
۲۰۹	سایر
۲۱۰	ویژگیهای مثبت زنان
۲۱۲	توصیه‌های رفتار نیک با زنان
۲۱۶	مکرهای مردانه
۲۱۷	اوضاع زمانه در امثال و حکم
۲۱۹	فهرست منابع
۲۲۳	نمایه

پیشگفتار

آرایش زیبای سخن کلام از لحاظ لفظ و معنی، سخن را دلنشین و شیوا می‌سازد؛ و زیبایی که هم که شامل روانی و رسایی و استواری است چنانچه با مثل و حکمت همراه باشد تأثیر شگرفی در شنونده می‌گذارد. به کار گرفتن مثل و صناعات وابسته بدان همچون ارسال المثل، ارسال المثلین، تمثیل، مثل سایر، ضرب المثل و نیز پند و اندرز و موعظه و حکمت که به گفته بعضی از دانشمندان، قدیم‌ترین آثار ادبی بشر است و به گفته برخی دیگر حکمت مردم را تشکیل می‌دهد علاوه بر زیبایی بر رونق کلام نیز می‌افزاید.

مثل که از زبان عربی به فارسی راه یافته است و آنجا به معنی مانند و شبیه، برهان و دلیل، مطلق سخن و حدیث، پند و اندرز، شانه و علامت و آیت آمده، در زبان فارسی، «داستان» یا «دستان» خواند می‌شود. «تمثیل» در دوره قبل از اسلام در آثار مانوی و در بندهش دیده شده و «داستان» در کارنامه اردشیر بابکان، نمونه‌های پند و اندرز و عبرت و حکمت نیز در اندرزنامه‌هایی که از آن دوران در دست است، مشاهده می‌شود.

مثل که برخی، مقدم بر شعر و خط‌نویسی می‌دانند، صادق‌ترین نماینده زندگی اجتماعی اقوام و ملل است چرا که نماینده مفهوم می‌است که عامه افراد یک ملت از هر طبقه و هر صنف بدان معتقد و معترف‌اند.

«امثال سایره هر ملت را اگر به دقت مطالعه و در نکات و دقایق آن تأمل کنیم از طرز زندگی اجتماعی و میزان تربیت و تمدن و پایه ترقی یا تنزل و چگونگی تصورات و تصدیقات و نیک و بد رسوم و عادات آن ملت به نحوی آگاه می شویم که گویی سالها با افراد و طبقات مختلف او شریک زندگی و رفیق شب و روز بوده ایم.»^۱

بجتهای لغوی و تاریخی مثل را در مقدمه ها و پیشگفتار کتابهایی که منابع این کتاب را تشکیل می دهند می توان پی گرفت. اما آنچه مؤلف این کتاب، سر آن دارد که بدان بردازد مکث و تأملی است بر محتوای این امثال. مقایسه الفاظ، نه از روی گریز از تغییرات است، گویای متروک شدن بعضی، چون مناسبات سارده از امثال دیگر موجود نیستند. مناسبات نوین نیز خود به کار ساختن امثال از مشاغل هستند اما، جان گرفتن امثال مطرود و متروک می تواند حاکی از بازگشت به مناسبات کهن باشد و ارتجاع، یا همچون سلیقه مؤلف کتاب «مثلها و حکمتها در آثار شاعران قرن سوم تا یازدهم هجری». ایشان می نگارند که مثلها و حکمتهایی که از میان قصاید، غزلیات، قطعات، رباعیها و مثنویهای شاعران انتخاب کرد، «بی ته اند» «الهامبخش ذهن خلاق صاحبان ذوق و اندیشه وران گردد و به یاد آوردن مثلهای تازه — متناسب با وضع زندگی اجتماعی زمان — زبان شیرین و پر مهره فارسی را که بزرگترین گنجینه مردم ایران و مایه سرافرازی هر ایرانی آزاد است، بیش از پیش رونق و گسترش دهد.»^۲

اگرچه همگان را بر سر «اقبال عامه» در ضرب المثلها توافق است ولی سعی جمیل ایشان برای اهدای اشعار هزار و دویست تا پانصد سال پیش

۱. مثلها و حکمتها در آثار شاعران قرن سوم تا یازدهم هجری، رحیم عفیفی، ص نه.

۲. همان، ص بیست و دو.

برای ساختن مثالهای تازه، متناسب با وضع زندگی اجتماعی امروزمان تا حد لطیفه‌ای، شیرین می‌نماید و در عین حال، تلخی مزمزۀ مجدد بعضی افکار و روحیات و اخلاقیاتمان را یادآوری می‌کند.

شاید تجمع مثالهای راجع به زنان در یک کتاب، نقض غرضی نسبت به افکار نگارنده تلقی شود چرا که به نظر می‌رسد از تعدادی از آنان دیگر کسی سخن نمی‌گوید و متروک شده‌اند یا همگان از تنوع بشمار این امثال برخوردارند، و حال در این کتاب، یکجا در اختیار خوانندگان قرار می‌گیرند. اما، آنچه که پس از سالها تحقیق در مسائل زنان این مملکت دریافته‌ام، می‌گویند که اگرچه همه این ضرب‌المثلها به زبان آورده نمی‌شوند ولی بن‌مایۀ افکارمان را رنگ می‌زند و می‌سازند و هدایتگر رفتار عامه مردمانمان هستند. البته چاپهای مکرر کتابهای ضرب‌المثل بدون بررسی انتقادی نیز به کار زنده‌سازی آنان مشغول بود و سهم خود را دارند.

به هر حال از تمامی زنان و طعمه از اقامت به چنین کاری پوزش می‌طلبم اما چون نیست «آینه‌سازی» مؤمنانه‌ای در دل بوده است تا با نشان دادن «زن‌ستیزی» این فرهنگ، قدمی در اصلاح آن بردارم و حتی در راه اصلاح رفتار زنان خودمان فکری کرده باشم، بر من نخواستند بخشید. خوار و خفیف‌سازی گروه‌هایی از زنان را خود ما زنان نیز باید داریم: در موقعیت عروس و مادرشوهر، عناد با زنان طایفه همسر یا زردستان اجتماعی و فرهنگی‌مان یا قربانیان مناسبات اقتصادی-اجتماعی و... و هر که در بخشهای مختلف این کتاب می‌توان با اندکی تعمق دریافت که چگونه با یک مثل، او را- شخصیت او را- سرکوب کرده و می‌کشیم.

□

در تاریخ هزار و چند صد ساله شعر فارسی پس از اسلام، یعنی از زمان

تنهایی «آهوی کوهی در دشت»^۱ یا «غلطان غلطان»^۲ رفتن گردویی بر لب گودالی تا آغاز قرن حاضر شمسی، شعر ایران، شعری بوده است مردانه و زنان به عنوان یکی از موضوعات شاعر مردان، در این ابراز وجود هنری، حضوری حقیر داشته‌اند. یعنی نه تنها مورد توهین و ظلم این شاعران عظیم‌الشان واقع شده‌اند که به علت جایگاه قدسی و محترم شعر در نزد مردمان، ابیات، مورد استفاده و استناد کل جمعیت ایران واقع شده و توهین با این امثال سائره، عار میت یافته است.

همه همین‌ها، همچنان که در اشعار موجود در این کتاب خواهید دید، به نظر می‌رسد که شاعران فرهنگ‌ساز ایران آن‌گونه که رسالت هر اندیشمندی است، نراسته باشند از دایره این گفته خردمندان، سالم بیرون آمده باشند؛ گرامی نداشتن زنان را مگر آنکه خود بزرگوار است و به ایشان اهانت روان داشت مگر بس و ارومایه (پیغمبر اکرم «ص»)

۱۲

انتسابات ناروا به زنان، سلسله وار و رنجبره‌ای با اولین حرکت ارسطویی شروع شده و به شعر شاعران امروز - البته در شعر کلاسیک - کشیده شده است. به این لحاظ تقید این تحقیق به کتب امثال و حکم به اشعار شاعرانی که به حیطه این کتابها راه نیافته‌اند، اشاره‌ای نخواهد شد. گروه‌ها گروه شاعران مرد، از درجه یک تا دست‌چندم که به دست تذکره‌نویسان و مورخان، شعرشان در زیور طبع به زمان ما رسیده است، همگی به کار زشت‌نمایی و مخدوش ساختن چهره زنان پرداخته‌اند که انتساب آنان را با

۱. آهوی کوهی در دشت چگونه دودا چون ندارد یاری یار چگونه رودا

(ابو حفص سفدی سبه تعبیری اولین شعر فارسی است) تاریخ ادبیات در ایران، ج ۱، ص ۱۷۲.

۲. همان منبع، ص ۱۷۵. شعر «غلطان غلطان همی رود بر لب گو» نیز ادعای اولین مصرع شعر فارسی را دارد.

کمترین کوشش در دیوانهایشان می توان یافت. ترانه ها کمتر از اشعار رسمی به این رویه غلط گرایش دارند چرا که سرایندهگان به اهمیت زنان در زندگی خود واقف هستند.^۱ چنانکه ذکر آن خواهد رفت معبران و خوابگزاران نیز از تقویت کنندگان کج اندیشی و توهین به زنان هستند.^۲

□

روش کار

به علت تکرار ضرب المثلها در منابع مختلف از ذکر منابع خودداری شده است.

— برخی اشعار با ذکر منبع درج شده اند.

— زبان منابع — چه رسمی و چه محاوره ای — با اندکی ویرایش رعایت شده است.

— از ذکر شأن نزول و توضیح تلمذی از ضرب المثلها به علت وضوح کامل و خارج نشدن از دایره ادب خودداری شده است.

— برای جلوگیری از اطناب ممل از بعضی اشعار، ابیاتی حذف شده اند.

— اشعار شاعران با توجه به عصر و دوره زندگی سرایندهگان مرتب شده اند (اطلاعات کتاب تاریخ ادبیات در ایران).

— تفاوت ضبط ضرب المثلها به مؤلف این کتاب یا مؤلفان سایر منابع مربوط نمی شود.

— بعضی از ضرب المثلها در مواردی به غیر از بیان رابطه میان زنان و مردان نیز کاربرد دارند که در توضیح ها آورده نشده است.

۱. نگاه کنید به کتاب «زنانه ترانه» اثر مؤلف.

۲. نگاه کنید به مقاله «تأثیر خوابنامه ها در فرودست سازی زنان» اثر مؤلف.

- از آوردن چند ضرب المثل که به کیش خاصی توهین روا می‌داشت خودداری شده است (از اشعار سنائی و خاقانی)
- اشعار یک شاعر با علامت خط تیره از یکدیگر جدا شده و نام شاعر در انتهای ابیات آورده شده است.

□

در خاتمه، از مدیریت و کارکنان نشر فرزانه روز که در آماده‌سازی و انتشار این اثر نهایت دقت و توجه را به کار بردند، سپاسگزارم.

بنفشه حجازی